

Прилози

ПРЕПИСКА ИЗМЕЂУ РИСАНСКЕ ОПШТИНЕ И СРЕСКОГ НАЧЕЛСТВА У КОТОРУ У ВЕЗИ СА УВОЂЕЊЕМ ДОМОБРАНСТВА 1881. ГОДИНЕ

Аустроугарски закон о служби у домобранству донесен је први пут 5. децембра 1868. године. На основу тог Закона требало је да се изврши регрутација бокелских младића рођених 1847, 1848. и 1849. године, а касније да се формира један домобрански батаљон у границама бококторског окружја. То је у ствари био први покушај Аустро-Угарске, од уласка њених трупа у Боку Которску 1814. године, да прекине традиционалне привилегије неслужења бокелских младића у страним војним јединицама и да Бокеле укључи у своју војну службу. Тај први покушај довео је до оружаног устанка 1869. године, који се завршио миром у Кнежлазу 11. јануара 1870. године. Захваљујући изванредним успјесима устаника на војном пољу, њима је у Кнежлазу обећано да ће Аустро-Угарска одустати од примјене Војног закона на то подручје. Намјесник Далмације барон Родић је у својству царевог изасланика рекао устаницима да је лично цар Фрања Јосиф I донио одлуку „о њиховом опросту од војске“.

Без обзира на наведена обећања у Кнежлазу, Аустро-Угарска је покушала поново, 1881. године, да исти Закон спроведе у Боки Которској. И тада је дошло до реаговања Бокела, а у Кривошијама, Леденицама, Ораховцу, и Поборима народ се оружаном одупро спровођењу Закона о служби у Ландверу.

Скоро читаве 1881. године водила се преписка између рисанске општине, которске општине и Среског начелства у Котору, у вези са спровођењем тог Војног закона и отпором који се најприје манифестовао у слању петиција аустроугарској владарској кући. За тај период петиција (који је прерастао у други кривошијски устанак) најважнија су документа поменутих општина, а поготову рисанске, одакле је потицала иницијатива, а остале општине су је прихватиле у истој или блажој форми.

Као што је речено, на спровођење Закона о служби у Ландверу први су реаговали Кривошијани и Леденичани. Они су 17. фебруара написали петицију цару Фрањи Јосифу I, која гласи:

„Просвијећено царско и краљевско апостолско величањство, наш премилостиви господару!

Близу седамдесет година има да пресрећна и милостива Ваша лоза камениту и неплодну Боку Которску уз остале простране, плодне и срећне земље своје велике царевине, најмилостивије споји и придружи.

Народ бокељски покрај крајњег сиромаштва и оскудице у сваком погледу сматрао се и сматра најсрећнијим што му је у дио пало постати и назвати се подаником Ваше узвишене куће.

Преци Вашег величанства пронизавајући, с једне стране, вјерност својих Бокеља, а с друге стране вјечну сиротињу којом и храна природа подари, допустише им повластицу да им синови од сваке редовне војне службе прости буду.

И пошто народу Боке Которске његови производи земаљски не могу довољно хране ни за три мјесеца ниједне па и најродније године пружити, то је присиљен своју дјецу слати морем да броди и по бијелом свијету да тумара за стећи и донијети напитак својој породици, које када би му било спријечено значило би раставити га опстанком на живот.

Послије несрећног замршаја, 1869. године, премилостиво Ваше срце пожали нас, преко његове преузвишености намјесника барона Родића, да останемо и убудуће у досадашњим повластицама.

И будући изненађени и поражени новим захтјевима преузвишених органа власти Вашег величанства, преко овомјесног котарског поглавара: да приступимо давању наших синова у домбранску службу без обзира што је то већ од Вашег величанства, кроз уста г. намјесника барона Родића, по два пута сниснођено било из погледа на крајњу сиротињу и ваздашњу снажну пограничну стражу коју држава у нама има то овим просимо превишњи изузетак наших синова од војничке редовне и домбранске службе.

Главари и кнезови Кривошија и Леденица, општине Рисан у Боки Которској, који просе изузетак њихових синова од домбранске службе“.

Ова петиција Кривошијана и Леденичана прослијеђена је 18. фебруара 1881. године од стране Андра Ђурковића, начелника општине Рисан. Међутим, према наслову молбе и пропратног акта (документа се налазе у Државном архиву Херцег-Нови) не може се утврдити преко кога је молба упућена. У дјеловодном протоколу рисанске општине из 1881. године види се да је наведена молба упућена преко председника Далматинског сабора Ђорђа Војновића, а то на једном мјесту потврђује и одговор цара Франје Јосифа I на молбу Кривошијана и Леденичана.

Пропратни акт наведене молбе гласи:

„Многопоштовани господине,

Принуђени кривошијски житељи просити царску милост и потврду обећаног ослобођења бокељских синова од домбранске службе и продужење старе повластице, јер овај котарски погла-

вар Будисављевић пробуђује ствар и договоре води о увођењу Ландвера у Боки. Поготовише молбеницу на Њ. В. цару, коју част ми је овдје уложу поднијети Вама благородном господину као нашем заступнику с молбом да би извољело Ваше благорође предати је Његовом Височанству или лично или другим средствима, како најбоље увидите.

Иста молбеница је незапечаћена, коју ће Ваше благорође пошто види садржај њен или запечатити или без енvelopиса поднијети.

Претходно благорођећи молимо Ваше благорође да бисте извољели јавити о успјеху!

С потпуним поштовањем Вашег благорођа

Рисан

начелник

18. II 1881. године

А. Ђурковић

Овако заобилажење среског начелника у Котору указује на дубље супротности између Андра Ђурковића (који је подржавао акцију Кривошијана и Леденичана) и среског начелника Будисављевића (који је ревносно спроводио аустроугарска упутства у вези са Законом о служби у Ладверу), а завршило се оставком првог на положај општинског начелника у Рисну (новембра 1881. године).

Одговор на молбу Кривошијана и Леденичана услиједио је 18. априла 1881. године, али у интерпретацији среског начелника у Котору.

„Г. Петру Вукадинову Самарцићу кнезу кривошијском на Драгаљу.

Њ. В. цар удостојио се лично примити из руке предсједника покрајинског сабора Војновића молбеницу становника Кривошија и Леденица од 17. фебруара т. г. и на исту премилостиво одговорити што слиједи:

Њ. В. види са задовољством да су становници Кривошија и Леденица привржени своме владаоцу и држави са истим чувствама љубави и вјерности које су и њихови пређи осјећали и дјелом показивали.

Уважив та лијепа чувства и погледом на изнимне околности бококторског оружја, вазда је становницима истог наметано што мање тегоба, а цар као и моћна држава пружаше им сваковрсне помоћи.

Тако бјеху сви становници и у одбрамбеном закону ослобођени од службе у сталној војсци којој су иначе подвржени сви становници аустроугарске државе, те се Јужној Далмацији намијени само домобранство, гдје се дотичници у мирно доба за кратко вријеме вјежбају на оружју у својој домовини, примив за то вријеме на државни трошак храну, одијело и конак, па се онда враћају у свој слободни обични живот. Нико их не може

позвати на оружје, него само цар када би то захтијевало обезбјеђење домовине.

Овај закон установио је судјеловањем народних заступника и остаје у непромијењеној кријепости.

Уосталом је Њ. В. наредио да се при извођењу овог Закона има сваки обзир на стечене и на друге изнимне околности земље, али се цар у исто доба поуздано нада да ће Кривошијани и Леденичани као и сви остали Бокељи признати која је за њих благодат, колико је закон благ и обзиран, те напokon да ће вазда памтити царске милости које су се при свакој згоди удјелјивале, те стога да ће на саму своју добробит и властиту корист испунити оне дужности што се у свим државама свијета изискују од поданика на благостање и сигурност државе, а које се нигдје не извађају обзирним начином.

Њ. В. остаје пак и надаље премилостиво благонаклон својим вјерним Кривошијанима и Леденичанима.

Тај превишњи одговор био је мени достављен на темељу дописа од 19. марта т. г. бр. 470 узвишеног Министарства за домобранство са поштованом наредбом дана, I. текућег бр. 36 његове преузвишености г. царског намјесника Далмације барона Родића да га будете ли то захтијевали приопћим Вама као првом потписатељу речене молбенице, те преко Вас и свим осталим потписаним, додајући да је тим ријечима и друга Ваша молбеница од истога дана коју сте поднијели његовој преузвишености г. намјеснику барону Родићу.

Котор 6/12. априла 1881.

Котарски поглавар
Будисављевић“

На објашњењу и прихватању захтјева у наведеном царевом одговору нарочито се заузимао срески начелник у Котору. Међутим, народ је тражио да се настави са петицијама не само цару него и осталим личностима у Бечу. Пред таквим притиском Бокеља није се могао оглушити ниједан начелник општине, па ни срески начелник у Котору. Они су прихватили слање петиција, али један дио начелника општина на челу са среским начелником Емануилом Будисављевићем није то схватио као форму опорa против Закона о служби у Ландверу, већ као један од погодних начина да се ублажи гњев народа и каналише другим правцем. Други дио начелника општине на челу са Андром Бурковићем прилично досљедно се држао захтјева које су поставили Кривошијани и Леденичани. Централно питање било је какав став заузети у вези са Законом о служби у Ландверу. Прва група била је за прихватање поменутог Закона, с тим да се неке његове клаузуле дјелимично ублаже. Друга група је била за то да се путем петиција постигне укидање Закона о служби у Ландверу. То потврђују сљедећа документа из Државног архива у Херцег-Новом

„Господине начелниче,

Да би ова Бока у границама опстојећим Закона испросила од царске милости каквих олакшица при увођењу домобранства, потписани је начелник потражио и добио од мјесне ц. к. политичке власти дозволу да може сазвати опћине бококоторске на састанак дне 17. текућег мјесеца у мјесном казалишту, у 9 сати изјутра, договора ради.

Стога најучитивије молим, г. начелниче, да бисте дошли на урочени састанак са још два друга по Вашем избору, с примједбом да за сваки добар случај по чл. 9. Закона о скупштинама од 16. новембра 1867. године нико не смије оружан доћи на тај састанак.

Котор
11. маја 1881. године

начелник
Липовац“

Горе наведени позив циркуларно је послат свим начелницима општина Боке Которске, а кроз три дана, односно 14. маја исте године, слиједио је циркуларни телеграм упућен истим начелницима:

„Г. начелниче

Ако желите можете собом довести на сазвану скупштину четири до шест друга“.

Срески начелник Емануил Будисављевић се формално слагао са акцијом Тома Липовца, али је истовремено досљедно спроводио упутства о спровођењу регрутације у Боки Которској која је добијао од виших органа. У вези с тим интересантан је сљедећи циркуларни допис начелницима бококоторских општина:

„Допис

Како стоји у допису високог Ц. К. министарства домобранства од 15. марта 1881. године бр. 88, његово је Ц. К. апостолско величанство наредило да се у бившим окружјима дубровачком и бококоторском, на темељу закона од 13. маја 1869. године бр. 68 и 1. јула 1872. године бр. 93, уведе домобранство.

Изузетно се ове године позивају за ту сврху само младићи рођени 1861. године, који сачињавају први разред регрута.

Истовремено дајем до знања том угледном општинском управитељству да сам већ позвао часне парохијалне уреде обију вјера да одмах изваде из књига рођених имена младића који су се родили 1861. године, а да при томе не изоставе ни имена оних који су у међувремену преминули. Списак младића да се направи за свако село посебно и да се достави угледном општинском управитељству најдаље до 15. маја т. г. То угледно општинско управитељство извољеће да јави чим 15. мај прође да ли је од свих пароха у свом опсегу примило такве изватке. На основу ових извадака јавиће оне који се буду пријавили као обвезници, а можда у извацима неће бити уписани. Најпослије и оне за које би

то угледно општинско управитељство сазнало да су подвргнути војној обавези, премда у парохијалним извацима ненапоменути, користећи при томе и посљедњи народни попис.

То угледно општинско управитељство саставиће напосе именике:

А — регрута, својих припадника по обрасцу II.

Б — регрута, који у тој општини пребивају, али истој не припадају, по обрасцу III.

При томе треба имати у виду прописе чл. 15. упутства у вези с војним законом, нарочито уколико се тиче назначења пребивалишта за младиће назначене под А.

Напомињем г. начелнику општинском важност чл. 43. Војног закона, по којему он одговара за тачност података при састављању именика за новачење и за истовјетност особа које се у ту сврху властима представљају. Исто тако Вам је дужност да приликом извођења новачења помажете политичку власт.

По препису чл. 13. одбрамбеног закона изволиће пак то угледно општинско управитељство одмах позвати младиће који су ове године подложни новачењу. Исти морају да се до 31. маја т. г. Вама пријаве или лично или писмено на уписивање. При томе су дужни да носе са собом исказнице или путне листе, а то ради избјегавања законских посљедица.

То угледно општинско управитељство послаће ми пописне именике најдаље до 20. јуна т. г. ради даљег поступка.

У циљу извршења горереченог достављам у прилогу том угледном општинском управитељству образац II и један примјерак обрасца III.

Да бих том угледном општинском управитељству олакшао посао, шаљем Вам такође један образац позивнице коју имате одмах објелоданити и прогласити преко сеоских главара и како год Ви нађете за сходно.

Најзад, препоручујем том угледном општинском управитељству да би народу на руку било у вези са попуњавањем молбеница за опрост од домобранске службе и у свем осталом што се тиче војне дужности.

Чекам потврду да сте овај налог примили.

Угледном општинском управитељству у Рисну.

Котор

29. априла 1881.

Будисављевић“

Примјерак позивнице о којој говори срески начелник Будисављевић гласи:

„Објава

Позивају се сви младићи рођени 1861. године, дакле још ове године подвргнути домобранству, да се или лично или писмено

или преко законитих својих заступника пријаве овоме општинском уреду ради уписа у именик новака, а то најдаље до 31. маја т. г. за не упасти у посљедице чл. 42. Војног закона. Том приликом не треба гледати да ли припадају овој или оној општини.

Они који овој општини не припадају дужни су донијети у овај општински уред своје путне листове или остале исказнице, ради оправдања својег борављења овдје.

У исто вријеме се позивају родитељи, скрбници или господари кућа да пријаве садашње боравиште оних младића који су подвргнути домобранству у овој општини, а сада су одсутни, односно налазе се ван своје домовине.

Такође се позивају сви новаци ове општине који изван ње пребивају као и новаци других окружја који овдје пребивају, али због удаљености или других законитих узрока не могу овамо доћи на уписивање, да изјаве да ли желе приказати се у овоме котару или другдје војно-примајућем повјереништву. У ту сврху допуштено им је написати одговарајућу молбу упућујући је на своју локалну власт.

Најзад се позивају сви они који би имали право на ослобођење од домобранске службе по чл. 17. Војног закона да на вријеме, а по могућности прије 20. јуна т. г. поднесу односне своје молбенице законито поткријељене, за избјећи законитим посљедицама у случају прекасног приказивања таквих молбеница.

Општинско се управитељство нуди свакоме дати потребне напутке и припомоћи.

Од општинског управитељства

Рисан, дне 3. маја 1881. године“

Ова позивница била је у више примјерака умножена у Котору, а датуми су накнадно допуњавани у општинским уредима сваке општине посебно.

Истовремено са акцијом Тома Липовца, начелника општине у Котору, одвијала се и акција Андра Ђурковића, начелника општине у Рисну. Начелник Ђурковић се обратио својим пријатељима да их приволи на бојкот састанка заказаног од стране Тома Липовца, што се види из сљедећег документа:

„Поштовани господине и брате,

Од срца Вам благодарим на Вашем братском одговору са којим пристануште са већином нашијех бокешких начелника на брзојав упућени Њ. В. ћесаровићу Рудолфу ради опроста уведења Ландвера у Боку, који препис овдје уложени част ми је доставити Вам на угодна знања.

Јутрос примих позив которског начелника да присуствујем сједници дана 17. текућег, али кад промислим који смо корак учинили на којем он није пристао, нећу ни ја њему повољити, јер би против нашег начела било, а уздам се да нећете ни ви.

С потпуним поштовањем и братским поздравом Ваш са друг
12. маја 1881. године А. Ђурковић“

Андро Ђурковић је придобио један дио начелника општина, али састанак заказан од стране Тома Липовца ипак је одржан 17. маја 1881. године у Котору. О томе је сачуван у Државном архиву у Херцег-Новом записник сљедеће садржине:

„Котор дне 17. маја 1881. године; у опћинском казалишту присутни пописани

Предсједник г. Томо Липовац, начелник опћине которске.

Заступник високе владе г. Емануил Будисављевић, ц. к. котарски поглавар.

Перовођа Стефо Врчевић, тајник опћине которске.

Скупштина би позвана од стране г. начелника опћине которске с позивом 2. маја 1881. године бр. 602, посланом на сву гг. начелнике бокелских опћина.

Г. предсједник, увидјевши да је прилични број присутних довољан да започне скупштински рад, отвори скупштину поздравивши присутне и укратко нагласи сврху данашњег састанка.

На упит г. Пава Каменаровића да ли је г. предсједнику познат одговор послат од стране Његовог Величанства на понижену прошњу Кривошијана и Леденичана гледе увођења домобранства, г. владин заступник одговори да је код њега тај одговор, те га у цјелини прочита.

Г. владин изасланик доби ријеч и у подужем говору образложи разлику између самоуправне и уставне државе, истакнувши како се закони у једној или другој изводе, те како се закони у Аустрији преко својих заступника по вољи народа установљују. Затим представи разлику између сталне војске и домобранства, како је прва много тешка а друга посве лака, доказавши темељитим разложима и једнако као што се Бока и раније одазивала на царев позив. Једина разлика је у томе што при домобранству хоће се науке што је све потребито. Послије дуљег разговора и договора скупштина једногласно прихвати сљедеће закључке:

I

За узроке припознате у премилостивом отпису које Његово Величанство удостојило се удијелити одговор понижене прошње Кривошијана и Леденичана, као што сад јест Бока Которска опроштена од новачења за сталну војску, просимо да овај исти опрост буде нам и унапријед по царској милости уздржан.

II

Просимо да се одлучи да бокељско домобранство никада не буде ићи изван Боке Которске.

III

Просимо да поморцима и стеченицима који припадају домобранству буде допуштено код мјесне власти при познаји изванредну потребу да се могу одалечити од Боке и путовати по свијету за своје после и прије могу извршити своје вјежбање које ће бити дужни извршити иза свог повратка и тако исто који се већ налазе у иноземству не буду присиљени вратити се ради вјежбања него да ту дужност намире послуже повратка.

IV

Да прво подучавање од 8 недјеља буде преполовљено, тј. раздијељено у двије године по 4 недјеље на годину, и да буде допуштено онијема који би могли доказати по особитој околности потребито да се могу подврћи томе подучавању ма у које доба године.

V

Да у одређењу одјеће узбуде се имати обзир на народно одијело.

VI

Да бокељски младићи доказав способности за официрска и подофицирска мјеста могу бити именовани без потпуног познавања њемачког језика.

VII

Да буде допуштено да се могу женити и прије 23. године дозволом тамошње мјесне власти.

Би затим састављен одбор који ће саставити молбеницу у смислу данашње скупштине, а то г. др Јосип Пеци, Паво Каме-нарковић и Стево Врчевић.

Закључено би затим да се пошље овај записник и оним опћинама које нијесу заступане у овој скупштини, а да би и оне кад увиде праведне жеље потписале овај записник.

Сувише би закључено да се препис овог записника и молбеница пошље свим општинама.

При прочитању записника би одлучено да се у II закључку изоставе следеће ријечи: „да се одлучи“,

Потписи с. р.

Опћина которска: Липовац, Др Пеци, Мартинели, Рамадиновић, Јово Томовић. Опћина муљанска: А. Петровић, Љ. Симо-вић, Мато Пашкавица. Опћина перашка: М. М. Баловић, Е. Циор-ко, А. Кривокапић. Опћина прчањска: П. Верона, Ј. А. Ђуро-

вић. Опћина добротска: Паво Радимис, Паво Каменаровић. Опћина ластовска: А. Матковић, Никола Николић, Никола Стијепчевић. Опћина спичанска: Иван Обрадовић, Нико Ђурашевић, Стијепо Калић. Опћина столовска: Љ. Херветовић, Трифун, Хига, Ф. Јакобовић. Опћина тиватска: Мата Радошевић, Трипо Оџић, Јозо Оксановић“.

Горе наведени записник упућен је 23. маја 1881. године свим начелницима општина у Боки Которској са попутним актом сљедеће садржине:

„Господине начелниче,

Услед закључка скупштине држане 17. тек. мјесеца, како овјеровљен препис овдје придружени, потписани начелник, позивајући се на исти закључак, моли Вас, г. начелниче, да бисте пошто прочитате исти записник извољели потписати прошњу која се налази код потписаног и то што је прије могуће, а најдаље до 1. идућег јунија, како би се иста прошња могла подстријети Његовом Величанству.

Ако пристанете да потпишете, те да уроченог дана не би морали амо доћи ради потписа, молим да би јавили да би Вам се иста прошња могла послати.

Котор,
23. маја 1881. године

начелник
Липовац“

Прије него је завршена ова акција у вези са слањем петиције цару Фрањи Јосифу I, група начелника општина на челу са Андром Ђурковићем упутила је 4. јуна 1881. г. петицију надвојводи царевом сину Рудолфу која гласи:

„Његовом Ц. В. прејасном надвојводи цесаровићу Рудолфу Беч.

Препонизни вјерно подани и умилни начелници опћински као представници вјерног народа бококоторског, преклоно просе да се свемоћнио ходатајством Вашом издјејствује опрост од намјераног увођења домобранства у оване окружју пошто је Бока између свију земаља простране и укупне домовине наше најсиротнија, те њени синови по бијелом свијету тумарати морају за наћи комад хљеба, а старости и нејачи стећи и донијети не заборављајући никад на љубав према сиромашном завичају уз непоколебљиву вјерност према милом барјаку аустријском. Наши дједи и очеви као и ми кроз све околности највјернији бисмо да сви као један и један као сви драгоцјену крв пролијевасмо.

Највјернији поданици:

начелник рисански А. Ђурковић, начелник херцеговски Гојковић, начелник паштровски Рађеновић, начелник будвански Марковић, начелник грбаљски Н. Ј. Лазаревић, начелник љуштитички Р. Ратковић, начелник кртолски А. Перичић“.

Нови притисак на групу А. Ђурковић учињен је на састанку начелника општина у Котору 7. јуна 1881. године.

„Котор, дне 7. јунија 1881.

У дворани Српске читаонице
присутни нижепотписани

Предсједник господин Томо витез Липовац, начелник општине которске.

Заступник Високе владе господин Емануил пл. Будисављевић, Ц. К. которски поглавар.

Перовође Ђуро Вукотић, учитељ грбаљски, и Митар Катурић, тајник општине рисанске.

Скупштина је отворена у 4 сата послје подне од г. Андра Ђурковића, начелника општине рисанске, уводним говором у смислу рада ове сједнице. Иза тога он предлаже да заступи предсједничко мјесто за даљњи рад которски начелник г. Томо Липовац.

Скупштина једногласно пристаје.

Г. Томо Липовац заузима предсједничко мјесто и захваљује на почастима коју му је скупштина овом приликом одала, те наређује читати у цјелини записник од 17. маја т. г. прве скупштине од неколицине бокешких заступника, а послје, на предлог г. рисанског начелника Андра Ђурковића, напосе редом закључке учињене у поменутој сједници.

Чита се први закључак који гласи:

„За узроке припознате у Премиловом отпису које Његово Величанство удостојило се је удијелити у одговор понижене тражње Кривошијана и Леденичана, као што сада Бока Которска јест опрштена од новачења за сталну војску, просимо да овој исти опрост буде нам и унапријед по Царској милости уздржан.

Овај предлог метнут на гласање би једногласно одобрен.

Други закључак гласи:

„Просимо да Бокешко домобранство никада не буде држано ићи изван Боке Которске“.

Овај предлог метнут на гласање би без расправе једногласно усвојен.

На предлог г. Андра Ђурковића би узет у обзир преко трећег четврти закључак, који гласи:

„Да прво подучавање од 3 недјеља буде преполовљено, тј. раздијељено у двије године по 4 недјеље на годину и да буде допуштено онијема који би могли доказати по особитој околности потребито да се могу подврћи томе подучавању ма у које доба године.“

Овај предлог при гласању би примљен једногласно, с уметком предложеним од истог г. Ђурковића „у изванредним околностима“, тако да овај предлог буде гласити овако: да прво подучавање од 8 недјеља у изванредним околностима буде преполовљено, тј. раздијељено у двије године по 4 недјеље на годину

и да буде допуштено онијема који би могли доказати по особитој околности потребито да се могу подврћи томе подучавању ма у које доба године.

Трећи закључак који се иза четвртог у обзир узима по предлогу г. Андра Ђурковића гласи овако:

„Просимо да поморцима и стеченицима који припадају домобранству буде допуштено кад мјесне власти припознају изванредну потребу, да се могу одалечити из Боке и путовати по свијету за своје после и пријед него буду извршити своје вјежбање, које ће бити дужни извршити иза свога повратка и тако исто који се већ налазе у иноземству не буду присиљени вратити се ради вјежбања него да ту дужност намире послије повратка“.

Овај предлог метнут на гласање би једногласно усвојен.

Пети закључак гласи:

„Да у одређењу одјеће узбуде се имати обзир на народно одијело“.

Овај предлог би примљен једногласно.

Шести закључак гласи:

„Да бокешки младићи доказав способности за официрска и подофицирска мјеста могу бити именовани официрима и подофицирима и без потпуног познавања њемачког језика.“

Овај предлог би метнут на гласање и једногласно усвојен.

Седми закључак гласи:

„Да буде допуштено да се могу женити и прије 23. године дозволом политичке мјесне власти“.

На предлог г. Јефта Гојковића би овај предлог изостављен.

Пошто су били истакнути, претресани и гласовани сви закључци посљедње бокешке скупштине, на упит г. предсједника да ли ко још жели говорити и штогоћ предлагати, г. Андро Ђурковић пита за ријеч и предлаже: да буде дозвољено младићима у случају каквог важног породичног догађаја да могу одређеним допустом поћи код своје куће.

Овај предлог прима се једногласно.

На предлог г. Шпира Ђурановића би једногласно ријешено да г. г. Нико Јово Лазаревић, начелник општине грбалске, Видо Рађеновић, начелник општине паштровске, Стеван Поробић, из Мојдежа, ерцегновске општине, и Ђуро Зец, из Побора, пођу најдаље до 10 дана у Рисан и да се ту састану са неколико кривошијанских главара, које ће рисански начелник позвати, и да им прикажу закључке данашње сједнице и позову брацким начином да при увођењу домобранства сугласно раде са осталом Боком.

Г. Андро Ђурковић предлаже да се изабере одбор који ће саставити молбеницу у смислу данашње сједнице, у који одбор он исти именује г. г. др Јосифа Пеци, Пава Каменаровића и Стева Врчевића.

Овај предлог би једногласно примљен.

При прочитању овог записника нико не нађе да што примијети, већ га сви једногласно потврдише.

Затим г. предсједник закључи сједницу у 8 сати послје подна са кратким ускликом: Живио премилостиви наш цар Франц Јосиф I, а скупштина са једногласним троструким Живио одазове се.

Предсједник: Липовац с. р. П. Мицула, С. Клопан, Том. Маровић, Паво Каменаровић, Јефто Гојковић, Симо Милиновић, Вуко Лазаревић, *Шпира Ђурановић, Dr Diuseppe Pezzi, A. G. Diurcovich, Васо Ђатовић, *Васа Клакора, *Лаза Перичића, A. Matčovića, Nicolo Nicolich, Раде Рашковић, Андрија Маровић, Cristoforo Chiorco, А. Брајковић, П. Верона, Јозо Л. Ђуровић, G. Hrvatic, Trifone Xigga, *Мата Радошевића, *Трипа Оџића, Митар Катерић, перовођа, Ђуро Вукотић, перовођа.

Будисављевић с. р.“

Овај записник циркуларно је упућен сљедећег дана свим начелницима општина уз сљедећи пропратни акт:

„Опћинском начелству

Одазивајући се жељи многе господе присутне у скупштини држане дне 7. тек. мјесеца овдје у Котору, има част писуће спровести записник у препису за сваку уредовну потребу.

Котор

начелник

8. јуна 1881. године

Липовац“

Истог дана била је састављена петиција цару Франји Јосифу I сљедеће садржине:

„Свијетла круно!

Данас када су се предузеле све законите мјере да се у Боки уведе домобранство законом установљено, којему се сваки вјерни поданик Витешког Пријестоља Вашег Величанства мора подврћи, потписани начелници бокелских опћина, тумачи жеља својих опћинара, подастиру Вашем Величанству ову препонизну прошњу с намјером да испросе од Премилостивог свог Цара и Господара припомоћ да увођење домобранства буде што мање могуће штетно за бокелски народ и уједно крунисано бољим могућим успјехом за Високу Владу Вашег Величанства.

Свијетла круно! Трговина и обртност у овим занемареним крајевима тек знатној мањини дају прилике да поштено и мирно преживи, дочим огромна већина животом се бори уз зној и невољу, а већи њезин дио да себе и своју породицу од пропасти сачува или се на море даде или се пресели у страни далеки свијет да свакидањи свој крух себи и својима прибави.

Ова земља сиромашна и недостатна да одговори потребама у њој живућег народа, показала би и још гори призор, када њени синови не би могли као и до сада по свијету ићи и слати нејаку

дјецу, остарјелим родитељима, самораним женама круха да се прехране.

Ова земља којој често смртни ударац наносе непогодна времена, с којих њен народ честе гладне године петрпи, посве би пропала када би њени синови који су код куће у најбоље часове морали рало и мотику оставити а друге се дужности прихватити или је за дуго вријеме забаталити.

Ова земља коју многи остављају па у свијет иду за кружом, те се сваки дан више пучанством слаби, која држи као светињу многе старе обичаје не дозвољавајући да јој синови присутни буду при извршењу тих обичаја, посве би к назатку окренула када би јој се ти обичаји како год сметали. Ова би земља на свршетку јако страдала када се не би њеним синовима отворио пут на којему не би било препона да до среће дођу како би себи и својима у потреби ваљали.

Свијетла круно!

Препонизни потписани којима лежи на срцу добро стање овог народа увијек вјерног свијетлом Пријестољу Вешег Величанства, а с друге стране којима је света дужност покорити се законима који им се уставним начином пружају, најумилније подастире Вашем Величанству као добром свом Цару и Господару, да би се најмилостивије удостојило узевши у превишњи обзир горе понижене околности у име милости одредити при извршењу закона о домобранству у Боки.

1. Да Бока Которска буде ослобођена и унапријед као и до сада од новачења за сталну војску.

2. Да бокешко домобранство не буде држано ићи изван Боке Которске.

3. Да поморцима и стеченицима који би припадали домобранству буде допуштено код мјесне власти припознају ванредну потребу, да се могу одалечити од Боке и путовати по свијету за своје послове и прије него буду извршили своје вјежбање, које ће бити дужни извршити када се поврате. Тако исто и они који су у иноземству не буду присиљени вратити се у домовину вјежбања ради, него да ту дужност изврше када дома дођу.

4. Да прво подучавање од 8 недјеља у изванредним околностима буде преполовљено у двије године по 4 недјеље на годину и да буде допуштено онима који би доказали особиту коју потребу, да се могу подврћи томе подучавању ма у које доба године.

5. Да у одређењу одјеће бокешког домобранства узбуде се имати обзир на народно одијело.

6. Да се при војничкој науци младића подвргнутих новачењу буде особити обзир имати на српски језик, будући да је сва бокешка младост у том језику добила почетне науке па да и младићи сељачког сталежа буду могли заступати частничка мјеста и војници без знања њемачког језика.

7. Да буде дозвољено младићима у случају каквог важног породичног догађаја да могу предидијељеним допустом поћи код своје куће.

Свијетла Круно! Ако ово што просе препонизни потписани не иде на уштрб оног начела на које се наслањао опћи закон домобранства, препонизно моле да засија могућа ријеч Вашег Величанства, да помаже овај народ сиромашан али непомичан у чувствима поданичке вјерности и љубави према *Витешкој Породици храбрих Абсбурговаца*, како од оног сретног часа када јој се је својевољно подвргао, тако и данданас, препонизно моле да сретно куцне милостиво срце Вашег Величанства на добро стање овог народа најмилостивије удостојивши се услишати колико преко својих заступника препокорно проси.

Котор, 8. јунија 1881.

Вашег Величанства препонизни поданици
(Потписали су својеручно сви начелници
бокељских опћина).“

Горња петиција упућена је свим начелницима општина у Боки Которској ради потписа уз сљедећи пропратни акт:

„Велепоштовани г. начелниче,

Усљед закључка скупштине бокељских опћина одржане у Котору дне 7. јуна т. г., изабрани одбор предао је дотичну прошњу да се потпише од стране начелника. Тога ради молим Вас да би узнастојили до осам дана најдаље амо доћи и потписати исту прошњу.

Котор,
14. јун 1881.

начелник
Липовац“

На полеђини примљеног захтјева налази се одговор без потписа, али по свему се види да је то одговор А. Ђурковића, који гласи:

„Опћинском начелништву Котор

У одговору цијењеног вашег јучерашњег дописа част ми је јавити, многопоштовани господине начелниче, да не могу прије друге суботе 25. текућег мјесеца доћи у Котор за потписати молбеницу олакшице односно увођења домобранства“.

Акт је датиран са 15. јуном 1881. године.

Узрок одлагања доласка А. Ђурковића у Котор види се из сљедећег документа:

„Записник са сједнице опћинског вијећа 22. јуна 1881. године: Трећа тачка дневног реда:

Извјешће о раду бокешког састанка у Котору односно олакшице при увођењу домобранства.

Предсједник чита записник бокешке скупштине у Котору дана 7. јунија 1881. године и позива вијеће да се изјасни има

ли који што противно овом састанку и закључку и пита да вијеће закључи оће ли поћи начелник у Котор за потписати дотичну молбеницу на Његово Величанство управљено у смислу једног закључка скупштине који дотични одбор припремио ради олакшица при увођењу домобранства.

Већином гласова вијеће пристаје да начелник пође у Котор и да потпише дотичну молбеницу за олакшице, у име Рисна и Мориња искључиво, с напоменом да изјави за Кривошије, Леденице и Убле — не може ништа представити и потписати. “

У вези са припремним мјерама за регрутацију у рисанској општини карактеристичан је сљедећи допис А. Ђурковића Емануилу Будисављевићу у Котору.

„Которском поглавару

Котор

Част је писућем управитељству доставити Ц. К. поглаварству уложене именике младића овог опћинског околицја који потпадају новачењу домобранства овамо достављени од дотичног пароха.

На жалост има се изјавити да ниједан у истом попису није се пријавио општинском уреду за бити уписан у дотични именик по обрасцу II.

Толико на рјешење Вашег штованог дописа од 29. априла 1881. године“.

У циљу оправдања свог опозиционог става према Закону о служби у Ландверу пред општинским вијећем и старијим органима власти Андро Ђурковић је одржао састанак са члановима вијећа у Рисну. Записник са тог састанка гласи:

„Записник сједнице опћинског вијећа

Рисан

Прва тачка дневног реда:

Проучити Закон о добити опћинских добара и о истом ријешити.

Пошто у истом закону сљедоватељно окружности славног земаљског одбора дана 30. јануара 1881. године бр. 485 одлучено је о диоби добара у Далмацији особито опћинска, али овдје код нас и мало у којој опћини увести се неће, јер су сама по себи подијељена сва добра између појединих домаћинстава. Зато предсједник предлаже да се за сада овај законик не може нити је нужден за сада у нашој опћини и позивље вијеће да се изјасни пристаје ли на овај предлог, усљед чега вијеће пристаје и потврђује да у нашој опћини нема мјеста диоби опћинских добара, јер је све пораздијељено.

Друга тачка дневног реда:

Чути и узети у расуђивање разлоге начелника гдје пита за сатисфакцију за нападаје и пањкања против њега учињена као што и гласа у Котору.

Предсједник начелник узима ријеч и опширно разложи о његовом раду до данас у сваком погледу и позива вијеће да се изјасни има ли што противно ко његовом дјеловању, усљед чега вијеће једногласно одобрава поступак начелника.

Даље, предсједник у подуљем говору потанко извјештава вијеће о раду његовом и опћинара Кривошија и Леденица тек се чуло да се мора увести домобранство у Боки још почетком мјесеца фебруара најприје молбеница на цара од стране Кривошијана и Леденичана, после брзојав на В. престолонаслједника Рудолфа у коме су били потписани 7 опћина, већина народа бокешког и више пута сазивао сељане, па најпослије дође и одговор од Њ. В. цара преко г. окружног капетана Будисављевића и предсједника Војновића и најпосље позвао сам скупштину у котару бокешком и све што вам је познато чинио сам више пута договор опћинског управитељства и у најпосљедњој сједници вијећа Вама све изјавио. Пита има ли се ко што противити икаквој тачци или поступку начелника усљед чега вијеће једногласно одобрава и потврђује. Даље, начелник предлага пошто је дочуо од г. Будисављевића и барона Родића да су неки Убљани ходили у Котор и изјавили окружном капетану г. Будисављевићу да би и они потписали молбеницу за олакшице при увођењу домобранства, нека се писмено позове кнез и главари Убаља да изнесу и очитују ако је истинито ако је то тако било и који су то били 10 Убљана. На овај предлог г. начелника предсједника вијећа пристаје и одобрава.

На упит начелника нека вијеће изјави да је он начелник потписао за олакшице молбеницу да би у Кривошије, Леденице и Убле дошло до немира и свађе и он упао у неприлику, једногласно вијеће изјављује да је начелник добро учинио што није у име сељака наших потписао кад га нијесу опуномоћили.

Даље, начелник каже да је речено капетану Будисављевићу да су сељаци били позвани о Петрову дне за учинити неку демонстрацију против владе и да је вазда свирала химна царска за литијом и не само ове године. То је начелник одбацио те вијеће једногласно изјави да је лажно речено, него да је по обичају све учињено и то свуђе усљед договора рисанског које је слиједило на петнаест дана прије свечаности.

Начелник пита вијеће да ли је који члан општине био пред намјесником бароном Родићем и изјавио му да је он начелник опћине рисанске боље би радио него Ђурковић. На упит многих вијећника изађе г. Никола Поповић и рече да је он ишао пред намјесника и рекао сам то да рисански начелник не може чинити што хоће нити има власт као црногорски капетан. Друго ништа.

Никола Ђурковић предлаже да г. начелник Андра Ђурковић и Никола Поповић изнађу код екселенције барона Родића што је управо речено и од кога.

Најпослије начелник изјави да му је екселеницја Родић рекао да је повео Кривошијане у Дубровник на омладинску српску скупштину, те да зауставља и забрањује Кривошијанима да се њему клањају. Вијеће једногласно очитује да није ниједан Кривошијанин ишао у Дубровник и да напротив начелник главом је ишао на Драгаљ ту скоро да замоли Кривошијане нека се поклоне барону Родићу. Никола Поповић изјавља да је неко други вратио Кривошијане и Леденичане, из Леденица, када су се били упутили да иду у Рисан, и пита да се тај изнађе, а не да начелнику буде пришивено да их је он вратио из Леденица.

Најпослије начелник пита има ли ко да изјави да је икада икоме рекао да не почитују закон и да не иду у домобранство. На то вијеће једногласно изјави да нема тога који је чуо нити је то била истина.

Од 19 вијећника потписано 18, јер једино није потписао Никола Поповић.

А. Ђурковић, Васо Ђатовић, Лазар Ђурковић, Никола Ђурковић, М. Ђурковић, Нико Властелиновић, Марко Суботић, Лазар Китарић, Мило Поповић, Дако Филотић, Богдан Милиновић, Илија Игњатовић, Илија Радовић, Никола Угриновић, Петар Бјеладиновић, Илија Чапреница, Нико Кордић“

Горе наведени састана одржан је 31. августа 1881. године. У циљу оправдања свога става А. Ђурковић је предузео још неке мјере, што се види из сљедећег документа (од 7. септембра 1881. године):

„У опшинском уреду

Рисан

На позив општинског управитељства дана 3. текућег мјесеца (септембра — Н. С.) приступише у општинску дворану 41 рисанских домаћина. Начелник г. Андро Ђурковић прије свега захвали присутној браћи који се одазваше његовом позиву, те узе ријеч и у подужем говору разјасни све што се до сада радило, молило и просило за укинуће одређеног домобранства, али све узалуд — ништа није помогло, него је висока влада па и његово величанство сами цар потврдио закон о увођењу домобранства у Боки. Дакле, опомињем Вас, господо и браћо, да би Рисан жестоко страдао када би иједан наш од оних који је уписан и позван за ову годину изостао и не би се пријавио и подвргао закону домобранства, те позивам све домаћине да пристану, а посебно оне родитеље којима су њихови синови за ову годину у томе одређени.“

Послије састанка о којему се говори у горњем документу било је јасно да су узалудне све петиције које траже укидање закона о домобранству. Истог мјесеца дошао је одговор од цара Фрање Јосифа I и на петицију којом се тражило ублажавање

неких тачака Закона о служби у Јандверу. Тај одговор је циркуларно достављен свим начелницима општина Боке Которске.

„Многопоштовани господине,

По налогу и по дужности има част потписани послати Вам у препису одговор његовог Ц. К. апостолског величанства нашег премилостивог цара и господара на поднесену му прошњу свих начелника бококторских општина и олакшицама при увођењу домобранства у Боки, која се прошња такође у препису улаже да како ову тако и одговор на извршеној, спреми у свом опћинском архиву.“

Котор,
22. септембра 1881. године

начелник
Липовац“

Уз горњи пропратни акт приложена је петиција начелника општине од 8. јуна (види стр. 15) и одговор на ту петицију.

„Његова преузвишеност г. ц. к. министар домобранства генерал гроф Welsersheim приопћио је преузвишеном г. ц. к. намјеснику у краљевини Далмацији барону Родићу са дописом дана 22. августа т. г. да је са најпонизнијем извјешћем њ. в. цару молбеницу свих опћина Боке Которске за олакшице при спровођењу закона о домобранству, те усљед превишње одлуке од 19. августа 1881. године, да је овлашћен одговорити како слиједи:

— Његово ц. к. апостолско величанство удостојило се је премилостиво примити молбеницу опћина среза бококторског у погледу устројења домобранства и на исту одвратити молиоцима, да су предмети њихове прошње или већ зајамчени у постојећим по његовом величанству јур потврђеним законима, или да бјеше сходно уважени са наредбама издатим на управне земаљске власти у Задру по превишњем одобрењу, чега ради његово величанство тим већма очекује да ће његови вјерни поданици окружја которског са поузданим драговољним и вјерним вршењем закона харни се показати за особите изнимке, њима премилостиво дозвољене, и да ће знати чувати исте на властити своју корист.

Тим се, г. начелниче, рјешава Ваш поднесак од 17. јула т. г. бр. 967, а позивам ваше господство да би извољело саопћити садржај овога превишњег одговора и осталим начелницима Боке Которске, који су поменути молбеницу потписали.

Да би пак свако могао благодарно оцијенити велике разлике што при одбрани царевине обстоје између Боке Которске и осталих аустроугарских покрајина, ево ћу укратко истакнути што је усљед молбенице бокелских опћина по превишњој царској одлуци наређено било земаљским власитма у Задру:

— 1. У уводном чланку III закона од 5. децембра 1868. године изрично је установљено да способни младићи Боке Которске

и копна Дубровачког врше своју војену дужност само у домобранству, дочим су сви остали крајеви аустро-угарске државе подвргени сталној војничкој служби и у мирно доба;

— 2. Пошто само њ. в. цар може наредити сазивање, мобилизацију и распоред војске или њезиних дијелова у ратно вријеме или за уздржавање унутарњег реда и сигурности у мирно доба, народ овај нека буде увјерен да ће премилостиви цар, кано што је већ Кривошијанима и Леденичанима одговорио 17. фебруара на њихову молбу, до згоде заиста имати обзира на изнимне околности Боке.

— 3. Наређено је заповједништву домобранског батаљона бокешког да на предлог овога поглаварства и када би изванредне околности то изискивале, дозволи не само учитељима, приправницима за учитељска мјеста и ученицима него и осталим младихима кад би то искали да прво обучавање од 8 недјеља преполовити може на два годишта, свако по 4 недјеље дана, а надаље ће им се допустити до потребе подврћи се том обучавању и у изванредно доба, а не само када су и остали новаци на то звати.

Исте олакшице се дозвољавају и за периодичне вјежбе.

— 4. Поморцима, а у изваредним околностима, када би који други младић ради уздржања своје обитељи морао на стечење у иностранство поћи, моћи ће заповједништво батаљона договорно са овим поглаварством, ако буду довршили прво обучавање, дозволити путовање до двије године дана уз то да обвезани остану по истеку тога рока вратити се дома и обавити своје вјежбе и да до потребе задовољи одредбама чл. 24. Закона од 13. маја 1869. године;

Контролне скупштине неће им ни у чему сметати путовању.

— 5. Гледе одјеће већ је очевидно да се је имало сваки могући обзир на народну ношњу.

— 6. По чл. 19. Закона од 13. маја 1869. године заповједнички језик за све оволитавско домобранство јест онај којим се сва ц. к. војска служи, то јест њемачки. Али при подучавању југодалматинских младића служит ће народни, српски језик, и радо ће старија власт видјети да се што већи број истих оспособи за часничка мјеста. У ту сврху ће им се пружити доста згоде било код властитог стуба у Котору, било у приправној учиони за узгој часника (од којих ће се једна можда и у Котору отворити) да се на државни трошак у војном знанству усаврше и своју намјеру постигну, дапаче их ће се и у томе по могућности помагати.

Потчасником пак који би само једну годину дана служили дозвољавају се свршетком те године, ако би службу наставили, уз плаћу и остале приходе још награде, то: за стражмештра 17 фор. на мјесец, за вођу 14 и за каплара 8 фор. и 50 новчића мјесечно.

— 7. Дозвола отпуста за домобранце који су у служби мора овисити од службених околности. Буду ли ове нормалне, моћи ће се у случају припознате потребе дозволити кратки допуст, али ако би тиме првом обучавању уштрба нанесена била, имао би дотични одсутно вријеме надокнадити код стуба. Онима који би за годину дана код стубова служили могао би се у изванредним околностима и подуљи одпуст дозволити. Овому што је до сада расположено додала је старија власт још колико слиједи:

— а. Премда се свуда по закону по три године позивљу на новачење, ове године се је изнимка учинила, јер бјеху позвани само младићи рођени 1861. године, дочим се не позваше младићи рођени 1860. и 1859. године. Ови посљедњи не би се ни послјије више звали ако се из броја рођених 1861. и 1862. године уврсти колико их је потребно за ставити стубове.

— б. Тим што су се стубови за подучавање новака установили не само у Котору него и у Ерцег-Новом, Рисну и Будви, опет је олакшица дозвољена, јер ће дотични младићи на тај начин у властитој кући или на прагу исте остати и ту своје науке примати и вјежбе обављати.

— ц. Покрајинске власти ће драговољно дозволити женидбе младића испод 23 године, у случају доказане потребе, али таква дозвола по чл. 44. обр. закона не ослобађа од дужности домобранства.

При свршетку свог дописа од 5. т. мј. бр. 306 његова преузвишеност г. царски намјесник и војени заповједник барон Родих овако закључује:

— Све до сада напоменуте на корист бокешког народа дозвољене особите изнимке при изведењу Закона о домобранству, већ је по себи доста слободоумна, нови су и непобитни доказ колико се он непрекидно заузимље за корист овога народа који ће — о томе његова преузвишеност не може ни посумњати са обичном љубави и привржености према цару и домовини знати показати да је истих достојан, а то добровољно подврћи се закону, створену по народним заступницима и потврђену по самому цару.

Котор,
20. септембра 1881.

ц. к. котарски поглавар
Будисављевић с. р.“

Одговор цара Фрање Јосифа I значио је истовремено и крај петиција, јер је било јасно да се мирним путем не може постићи укидање Закона о служби у домобранству. Послије тога, Кривошијани, Леденичани, Убљани и Ораховчани почели су још активније да се припремају на оружани устанак до којег је ускоро дошло.

Никола Стијеповић
пјеш. потпуковник ЈНА